
Översikter och meddelanden

Om falukorv, sakinflytande och ideologisk livskraft.

Anförande vid Moderata Samlingspartiets 90-årsjubileum den 15 juni 1994.

1

Svenska folket är inte särskilt förtjust i god mat. Om man går igenom de beslut, som konsumenterna fattar ute i livsmedelsbutikerna, finner man att falukorv är populärare än entrecote och hälleflundra. De läckra rätter, som gourmettidningarna frossar i att presentera, är bara fantasiprodukter som inte alls ger någon upplysning om vad folk vill ha. När det kommer till kritan, handlar konsumenterna på ett helt annat sätt än man skulle kunna tro, om man bara läser vad som skrivs av lyxmåltidernas receptmakare.

Om en sådan ekonomisk analys presenterades, skulle den med rätta bli underkänd. I samhällsvetenskaperna är det en grundläggande princip att inte dra slutsatser om preferenser från iakttagelser av beteenden.¹ *Omständigheterna* – i det här fallet medel eller brist på medel – förklarar beteendet bättre. I politisk analys är emellertid detta metodfel inte alldeles ovanligt. De politiska ideologierna är inte särskilt livskraftiga, hävdas det. Om man går igenom de beslut, som partierna fattar i riksdagen, finner man att skillnaden i ställningstagandena är mycket liten. De retoriska uttjuter, som politikerna hänger sig åt på partiernas högtidsdagar, är bara en söndagsförkunnelse som inte alls ger den sanna bilden av den politiska verkligheten. När partierna tvingas votera, tar de ställning på ett helt annat sätt än man skulle

vänta sig, om man bara lyssnar till det som sägs av idéprogrammets författare.²

2

Vilka är då de medel i politikens värld, som hämmar eller främjar möjligheten att uppnå ens mål? I en demokrati är det möjligheten att få stöd av ett flertal. I en demokrati räcker det inte med att *ha* rätt. Man måste också *få* rätt genom stöd av så många, att man vinner majoritet. Folkviljan skall slå igenom och den vanligast förekommande, praktiskt fungerande beslutsregel man därvidlag formulerat, sedan folkviljan sällan visat sig enhällig eller entydig, är att det förslag segrar, som samlar minst hälften av rösterna plus en.

Att driva politik är därför som att segla. Hur fint utarbetat ett ideologiskt program än må vara, är det av ringa glädje om det inte gillas av ett flertal. Hur mäktigt segel man än spämt upp, driver det inte båten framåt om seglet inte fylls av vind.

Arbetet med att få stöd för ett program kan innebära att man tillfälligt måste avstå från en del av ideologin. Förhandlingsteknikerna äro därvidlag mångahanda. En metod är kompromissen: man utelämnar det mest extrema, så att programmet lättare kan accepteras av grannen. En annan möjlighet är kohandeln: man får i princip igenom hela sitt program i en viss fråga i utbyte mot att man stöder ett annat parti i en fråga, som inte är lika betydelsefull för en. Andra utvägar är att vidga det politiska fältet till att omfatta även frågor, där motståndaren är splittrad, eller att se till att en fråga, som hotar den egna positionen, lyfts bort från den politiska dagordningen. Utmärkande för sådana manövrer i en demokrati är att man inte kan vara ensam, om man vill få igenom sitt förslag. Att det skulle räcka med att presentera sin upp-

fattning utan att behöva anstränga sig för att övertyga och förankra är den fördemokratiska utopin hos intellektuella elitister från Platon till Kjell-Olof Feldt som finansminister. Inom folkstyrelsen måste man bekväma sig till närbkontakt med den levande parlamentarismen och övertyga majoriteten i det riksdagsutskott, som behandlar ärendet.

Men det finns självfallet gränser för taktiken. Överskrider man dem och säljer ut sina viktigaste preferenser, bestraffas man hårt av väljarna. *Trovärdigheten* är den främsta tillgången i politiken. Och även den har en demokratisk grund, ty den syftar långsiktigt till att säkra väljarnas stöd för partilinjen.

Så kryssar politikern i en demokrati mellan ideologins Scylla och strategins Karybdis. Ideologisk renlärlighet kan bli till en fundamentalism, som gör politikern isolerad och demokratiskt oanvändbar. Taktisk fingerfärdighet kan leda till cynism och bristande trovärdighet, som på samma sätt stöter bort det stöd som är nödvändigt för att man skall få som man vill.

3

Ideologi och strategi är sålunda båda oundgängliga ingredienser i demokratisk politik. Så är det generellt. Men de nationella traditionerna av samarbete eller konflikt ser mycket olika ut här i världen.

Den grundläggande skillnaden mellan länderna har sin upprinnelse i valmetoden. Endast i länder med majoritetsvalmetod finns förutsättningar för den klassiska parlamentarismen med riksdagens uppdelning i en majoritet och en minoritet och med regeringsmaktens förankring i den förra, så att det råder ett tillstånd av permanent motsättning mellan regering och opposition. I länder med proportionell valmetod befrämjas ett mångpartisystem. Eftersom i allmänhet inget parti där får egen majoritet blir förhandlingsuppörelser och samarbete nödvändiga för att beslut skall kunna fattas. När samarbetet går så långt som i Italien, där partierna suttit i varandras knä och den politiska byteshandeln fått karaktär av korruption, vän-

der sig folket följdriktigt till majoritetsvalmetoden för att få en klar rollfördelning mellan regering och opposition och en moralisk sanering. Så var åtminstone avsikten. Om det utfall, som i vår utspelats framför våra ögon, kan man ha delade meningar.

Införandet av proportionell valmetod i början av 1900-talet var amiral Lindmans politiska mästestycke. Genom denna reform beredd vägen för det mångpartisystem, som underminerade förutsättningarna för den parlamentarism, som den avskydde Staaff och hans liberaler ville trumfa igenom i Sverige. De konservativa sekelskiftespolitikernas konstitutionella ideal var istället *allsidigt* sammansatta regeringar, höjda ovanför partilinjerna och representerande *olika* meningsriktningar. Kompromissen var arbetsmetoden, inte striden. Louis De Geer och Erik Gustaf Boström förkroppsligade denna konsensuspolitik.

Genom Lindmans reform traderades konsensuspolitiken till vårt århundrade. Inte heller efter parlamentarismens genombrott 1917 har nämligen Sverige styrts enligt Staaffs ideal. Tjugotalets vågmästarpolitik med dess samarbete än åt höger och än åt vänster, trettioalets blocköverskridande koalitionsregering, fyrtiotalets samlingsregering, femtiotalets förnyade rödgröna koalition, de följande årtiondenas Hagaöverenskommelser och underbara nätter fram till 1992 års krisuppörelser mellan den borgerliga regeringen och den socialdemokratiska oppositionen fullföljer den huvudlinje i vårt land alltsedan det slutande 1800-talet, som en amerikansk statsvetare döpt till "The Politics of Compromise".³ Och idag har vi åter en vågmästarregering. Utan uppörelser antingen till vänster med socialdemokraterna eller till höger med ny demokrati kan inget regeringsförslag samla den erforderliga majoriteten.

I Sverige finns således en tradition av strategiskt samarbete. Målet för politikerna i vårt land är inte att till varje pris komma i regeringsställning eller ens att i varje läge maximera det egna partiets röster. Det överordnade målet är ett *sakinflytande*. I ett land, där oppositionen medverkar och inte bara opponerar,

kan det vara möjligt att påverka utan att inneha ministerportföljer.

4

Låt oss nu lämna de allmänna reflektionerna om behovet av flertalsstöd i en demokrati och samarbetstraditionen inom svensk parlamentarism och ställa frågan hur man som observatör bör gå tillväga för att undvika metodfelet att dra slutsatser om preferenser från iakttagelser av beteenden. Hur skall vi göra för att få reda på vad partierna *egentligen* vill – oberoende av hur de manövrerar för att vinna voteringen?

Ja, uppenbarligen kan man inte gå på själva omröstningarna. De är ju slutresultatet av en lång, taktisk process, varunder de ursprungliga preferenserna modifierats i syfte att bli mera aptitliga för nödvändiga supportrar. Å andra sidan kan man inte heller använda sådana tal och anföranden, som inte syftar till att leda fram till beslut; det vore alltför lättköpt att utnyttja de många, vid skilda högtidsdagar framförda, fritt svävande utjutelserna som belägg för tesen om ideologiernas livskraft. Det relevanta materialet är i stället *ingångsvärdena i beslutsprocessen*, de förslag som ansvarsfullt övervägts som grund för önskade beslut men ännu inte hunnit omvandlas av demokratins medelvägs- och medelmåttighetsmaskineri.

Riksdagsmotionerna utgör en sådan förbindelselänk mellan idéer och ansvar. I detta anförande om moderata samlingspartiets ideologi med anledning av 90-årsjubileet får de moderata partimotionerna om den ekonomiska politiken utgöra det empiriska materialet. Perioden är åttiotalet, från moderaternas uppbrott från regeringen Fälldin II våren 1981 till Carl Bildts regeringsbildning hösten 1991.⁴

När man i ett svep läser igenom detta tiotal motioner, slås man av två egenskaper. Den ena är deras principiella utformning. Den andra är deras polemiska udd.

Det är inte bara den ekonomiska politikens teknikaliteter, som diskuteras i detta material. Genomgående samlas resonemangen upp i av-

snitt, som kallas "det moderata alternativet". Där anger motionärerna de principer, den människosyn, den samhällsåskådning som enligt moderat uppfattning bör vägleda politiken. "Liberal frigörelse" heter slagordet i den mäktiga, nära trehundra sidiga motion, som inleder perioden.⁵ Liknande formuleringar återfinns under hela årtiondet. Det är ett självsäkert och stridslustet parti, som talar i denna motion. Bakom sig har partiet ett framgångsrikt sjuttiotal, då moderaterna förvandlades från ett tioprocentparti, som hukade inför den socialdemokratiska välfärdspolitikens expansion och självt var osäkert om sin egen kurs, till ett tjugoprocentparti med en klar marknadsliberal profil gentemot en socialdemokrati i ideologiskt inbördeskrig. Motionen inleds med följande ord: "Det står nu klarare än tidigare, att valet för 1980-talet står mellan en moderat och en mer eller mindre tydlig socialistisk politik. Detta vägval är av avgörande betydelse för utvecklingen av vår välfärd och vår industriella styrka, för den enskildes valfrihet och rätt att ta ansvar för sig själv och de sina samt därmed för vår demokratiska vitalitet."⁶

Frihet, framsteg, den enskildes ansvar för sig och sin familj, avpolitisering, tillväxt genom enskilt sparande och enskilda investeringar, mångfald, marknadsekonomi är nyckelorden i de följande årens motioner. En i grunden liberal åskådning fick sitt genombrott under Gösta Bohmans partiledarskap, kanske klarast manifesterad i hans klassiska tal i Uppsala 1981 med maningen till "liberal revolt" för frihetens och välfärdens skull, de två värden som gick "hand i hand". "Friheten frigör de resurser hos människorna som utgör de verkligt välståndsbildande krafterna." Därför behövdes "en liberalisering i ordets egentliga mening och utan" – det var en markering mot det parti som annars kallade sig liberalt – "sådana förtecken som legitimerar förbuds- och kontrollåtgärder på områden där människorna själva måste kunna ta ansvar."⁷

Så visst finns en ideologisk förkunnelse men var nu detta verkligen konservatism eller hade moderaterna gått och blivit renodlat liberala? Frågan är som bekant livligt diskuterad, bland annat i ett lärt meningsutbyte mellan två unga

doktorer i statskunskap. Jan Hylén ser en himmelsvid skillnad mellan denna nya individualism och sekelskiftets konservativa paternalism, som underordnade den enskildes bästa under statens intresse. Stig-Björn Ljunggren betonar däremot kontinuiteten inom partiet; redan under mellankrigstiden blev den ekonomiska liberalismens högerns handlingsprogram, efterkrigstidens ägardemokrati fullföljer sedan denna tankelinje fram till dagens idédebatt.⁸

Om det är förändring eller kontinuitet som utmärker moderaternas programutveckling hör enligt min mening till den svårartade diskurs, som handlar om den filosofiska frågan huruvida flaskan är halvtom eller halvfull. Istället för att försöka besvara den skulle jag vilja precisera de liberala respektive konservativa dragen i moderaternas ideologi på följande sätt. Trots att dessa motioner handlar om den ekonomiska politiken är också här perspektivet betydligt bredare. Motionärerna talar om statskicket, om familjen, om utbildningen, om Europaintegrationen. På alla dessa områden skall människan frigöras från politiskt tvång, så att förutsättningarna blir de bästa tänkbara för den enskilde att förverkliga rätten att själv utforma sitt liv i frihet och välfärd. Formuleringarna må vara allmänt hållna men leder dock tankarna åt ett speciellt håll och mot en speciell filosof – nämligen John Locke och hans idéer om ägandeindividualismen, i moderat läsning gärna tolkade av Robert Nozick och hans nyliberalism. Den liberala förskjutningen i moderat åskådning under sjuttio- och åttiotalen skall ses mot bakgrund av nyliberalismens internationella genombrott. Den socialdemokratiska keynesianismen med dess i grunden utilitaristiska och instrumentella människosyn fick i den internationella idédebatten vid denna tid konkurrens från den pånyttfödda rättighetsteorin med dess absoluta krav att respektera den enskildes integritet. Att visa sådan respekt ansågs, som sagt, också frigöra den enskildes skaparkraft och därmed – enligt den klassiska liberalismens osynliga hand – också leda till välstånd för alla.

Men de konservativa dragen är också uppenbara i motionerna. Den enskilda människan

står inte ensam. Hon är insatt i ett socialt och kulturellt sammanhang; framför allt betonas hennes ansvar inte bara för sig själv utan också för sin familj. I moderaternas nya program talar man om att människan ingår i många "små gemenskaper", i "den lilla världen" i motsats till den socialistiska välfärdsstatens kollektivism, i de många oberoende nätverk av vilka det civila samhället byggs upp. Bakom sådana tankar skymtar vi en annan filosof, som väckts upp från de döda – Aristoteles, modernt draperad i Alasdair MacIntyres och kommunitariernas klädsel. Även här är kontakten med den internationella idébatten god. Det är ingen tillfällighet att både Nozick och MacIntyre givits ut på svenska av de moderaterna närstående förlagen Ratio och Timbro.⁹

Så speglar den moderata idéutvecklingen det pendelslag som för närvarande pågår i den internationella politiska filosofin från rättighetsteorins abstrakta individualism till kommunitarismens betoning av att människan blir medborgare först som medlem i en bestämd värdegemenskap.

Vad begärs konkret i motionerna? Skattesänkning, avveckling av löntagarfonderna, skolpeng, upplösning av etermonopolet, personval. Vad fick man till slut ut? Åttioalet gav en rik skörd för moderaterna. Socialismens internationella och inhemska nederlag medförde att moderaterna i påfallande stor utsträckning fick som de ville. Eller med Svensk Tidskrifts ord: "Skulle det nuvarande moderata partiprogrammets krav på marginalskattesänkningar genomföras, skulle det innebära en skattehöjning."¹⁰

5

Preferenserna avslöjas inte av beteendet. I så fall skulle man tvingas dra slutsatsen att den ertappade rattfylleristen *önskade* hamna i fängelse. Vad någon vill får man bara reda på om man frågar honom i förväg, innan han lurats in i verklighetens järnbur. De voterande moderata riksdagsmän, som utför det möjligas konst, drivs – så berättar riksdagstrycket – av en långsiktig plan att förverkliga det som nu-

mera kallas "allsidighetens samhälle". De många honnorsord jag här återgivit är ingen tom söndagsförkunnelse utan hämtade ur ett så föga gloriöst och praktiskt handlingsinriktat material som beslutsunderlaget för vårt parlament. Inte heller är den enighet partierna emellan, som kan iaktas på vissa punkter, något övertygande belegg för att den moderata ideologin skulle vara död. I vissa fall beror samstämmigheten på minoritetsparlamentaris- mens högst respektable samverkansbehov och svenska politiska partiers traditionella strävan att utöva ett sakinflytande. I andra fall har samstämmigheten faktiskt sin grund i en ideologisk omprövning inom *motståndarlägret*; skatterna och Europapolitiken är kanske de främsta exemplen.

Även om man äter påvert, kan det vattnas i munnen när man hör talas om festmat. Det som nu är för handen, är faktiskt inte alltid det bästa – ens för en konservativ. Utvecklingspessimismen må ha varit den kontrarevolutionära konservatismens politiska filosofi efter franska revolutionen. Det svenska moderata samlingspartiet revolterar i vår tid – det är en partiledares egna ord – mot det samhällsskick som blivit följden av ett långt socialdemokratiskt regeringsinnehav. Dess ideologi ger, för att citera en klassisk definition, "generella och bestämda direktiv för handlandet" i riksdagsgruppen.¹¹ Om ideologierna existerar eller inte bör man undersöka där det verkligen gäller: i det parlamentariska vardagsarbetet. Där fungerar ideologin "latent" hos moderaterna, för att citera en annan bestämning.¹² Den moderata ideologin visar, kort sagt, sin livskraft genom att bjuda eggande förebilder, även om dessa sedan inte alltid omedelbart förverkligas i och med att man trycker på voteringsknappen.

Leif Lewin

Noter

1. Amartya Sen: "Behaviour and the Concept of Preference", *Choice, Welfare and Measurement* (Basil Blackwell 1982), 54-73.
2. I svensk statsvetenskap är den klassiska referensen Herbert Tingsten: *Från idéer till idyll. Den lyckliga demokratien* (Norstedts, 1966) och uppföljningspamfletten *Strid kring idyllen* (Norstedts, 1966). En modern avhandling i denna tradition är Emil Uddhammar: *Partierna och den stora staten. En analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet* (City University Press, 1993).
3. Dankwart A. Rustow: *The Politics of Compromise. A Study of Parties and Cabinet Government in Sweden* (Princeton University Press, 1955).
4. Mot 1981/82:2018; mot 1982/83:2107; mot 1983/84:2031; mot 1984/85:2343; mot 1985/86:Fi213; mot 1986/87:Fi215; mot 1987/88:Fi4 och Fi12; mot 1988/89:Fi214; mot 1989/90:Fi66; mot 1990/91:Fi217.
5. Mot 1981/82:2018, 8.
6. Ibid 3.
7. Gösta Bohman: *Kurs mot framtiden* (Norstedts, 1981), 68-87.
8. Jan Hylén: *Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904-1985* (Norstedts Juridikförlag, 1991); Stig-Björn Ljunggren: *Folkhemskapitalismen. Högers programutveckling under efterkrigstiden* (Tiden, 1992). Meningsutbytet dessa författare emellan återfinns i *Svensk Tidskrift* 1992.
9. Robert Nozick: *Anarki, stat och utopi* (Rätio, 1986); Emil Uddhammar, utg: *Gemenskaparna* (Timbro, 1993).
10. *Svensk Tidskrift* 1993 nr 2, 58 (ledare).
11. Herbert Tingsten: "De politiska ideologierna i vetenskaplig debatt", *Åsikter och motiv* (Aldus 1963), 19.
12. Ralf Helenius: *The Profile of Party Ideologies* (Helsinki 1969).